

KARTOGRAFSKA BAŠTINA U ZADARSKIM ARHIVIMA I KNJIŽNICAMA

Uvod

Zadar je jedan od najstarijih i najvažnijih kulturnih i znanstvenih središta u Hrvatskoj. Tradicija Zadra seže u same početke urbanizacije sjeveroistočne obale Jadrana, najkasnije od sredine 1. tisućljeća pr. Kr. kada je u sklopu Liburnije postigao vodeću upravnu, gospodarsku, a posebno pomorsko-geografsku ulogu. Vrhunac u razvoju relevantnih urbanih funkcija postignut je na prijelazu iz 1. st. pr. Kr. u 1. st. po Kr. kada Zadar postiže rang rimske kolonije (Suić 1981). U skladu s time razvijao se kulturni život, koji je posebno obogaćen osnivanjem zadarske biskupije u 4. st. (Peričić 2005) koja je, kao dio univerzalne Crkve, u turbulentnim političko-geografskim okolnostima raspada Rimskog Carstva omogućila kontinuitet antičkih upravnih, organizacijskih i kulturno-umjetničkih ostvarenja. Položaj Zadra u sustavu istočnojadranskih gradova znatno je ojačan početkom 7. st., nakon propasti Salone, upravnog sjedišta rimske Dalmacije (Klaić i Petricioli 1976). Od tada pa sve do 1918. Zadar je, unatoč brojnim političko-geografskim mijenama, glavno upravno sjedište Dalmacije. Ujedno, od dolaska Hrvata, mjesto je višestruke komunikacije između nove hrvatske države i bizantske teme, a od 10. st. u potpunosti je, kao i cijela Dalmacija, integriran u Hrvatsku (Klaić i Petricioli 1976). Nakon raspada Austro-Ugarske grad je *de facto* 1918. pripojen Italiji, što je *de iure* potvrđeno Rapalskim sporazumom 1920. (Marjanović 1964). U sastavu Italije Zadar je ostao do završetka Drugoga svjetskog rata kada je ponovno priključen Hrvatskoj, tada u granicama Jugoslavije (Batović 2009). Premda je u tim okolnostima uloga Zadra među drugim hrvatskim jadranskim gradovima oslabila, Zadar je i dalje zadržao velik broj gradskih funkcija, a u drugoj polovici 20. st. prerastao u snažno regionalno središte sjevernoga dijela Dalmacije i južne Like te jedan od najvećih hrvatskih gradova (Magaš 2009, 2013). Unatoč strahovitim ratnim stradanjima tijekom velikosrpske agresije na Hrvatsku i BiH početkom 90-ih godina 20. st., obnovljeni je Zadar na samom početku 21. st. grad intenzivnoga demografskog rasta, propulzivnog gospodarstva, istaknutih kulturnih ustanova (Arheološki muzej, Stalna izložba crkvene umjetnosti, Narodni muzej, Muzej antičkog stakla, Državni arhiv, Znanstvena knjižnica, Gradska knjižnica, Arhiv Zadarske nadbiskupije, Nadbiskupijska knjižnica, Knjižnica Stolnoga kaptola, Centar podmorske arheologije) i, od 2003., obnovljenoga sveučilišta.

Usporedno s višestoljetnom borbom za prevlast nad Zadrom i Dalmacijom među vodećim jadranskim i srednjoeuropskim silama, u gradu se razvijalo snažno gospodarstvo te kultura, znanost i umjetnost. Nije stoga neobično da je upravo u Zadru 1396. osnovano prvo sveučilište na tlu hrvatskih povijesnih zemalja (Krašić 1996). Uz sveučilište, snažne kulturne jezgre bile su zadarski nadbiskupski kaptol, brojni samostani, među kojima i oni koji su bili matični za pojedine redove na tlu cijeloga hrvatskog primorja (npr. središte benediktinaca, središte franjevačke provincije Sv. Jeronima, središte provincije franjevac trećoredaca i dr.), ali i sjedišta zadarske i dalmatinske administracije. U tom su smislu značajne i palače vodećih zadarskih plemićkih obitelji koje su dale velik broj istaknutih hrvatskih znanstvenika, književnika i umjetnika (npr. Federico Grisogono Bartolačić, Petar Zoranić, Šimun Stratico i dr.).

U navedenim je ustanovama i privatnim knjižnicama prikupljano golemo knjižnično blago iz cijele Europe, a među različitim književnim i znanstvenim djelima bile su i mnoge karte, atlas i globusi. Bogata kartografska građa bila je pohranjena u Zadru zbog osobnih potreba pojedinaca, ali i zbog različitih potreba pokrajinskih tijela uprave, sudstva, vojske, brodarka, Crkve, školskih institucija i dr. Karte su u Zadar stizale iz različitih europskih kartografskih središta, najviše iz Venecije, a brojne karte izrađene su i u samom Zadru. Zadarske kartografske radionice bile su uglavnom angažirane u postupcima rješavanja zemljišno-pravnih odnosa te izgradnje fortifikacijske, prometne i vodoopskrbne infrastrukture pa su u vezi s time nastajale brojne karte i planovi razgraničenja posjeda, utvrda, prometnica, vodovoda u Dalmaciji i u susjednim regijama. Među zadarskim kartografima svojim postignućima posebno su se isticali Josip Ante Grandis i Frane Zavoreo.

Zadar je dakle, stoljećima bio grad u kojem su karte izrađivane i, još više, u kojem su karte za različite potrebe korištene. U tom pogledu taj je hrvatski grad postao središte bogate kartografske tradicije. Povijesna kartografska baština u Zadru se najvećim dijelom čuva u Državnom arhivu u Zadru i Znanstvenoj knjižnici Zadar, a manjim dijelom i u drugim ustanovama, primjerice u Arhivu Zadarske nadbiskupije, Knjižnici Stolnoga kaptola, Nadbiskupijskoj knjižnici te Franjevačkom samostanu Sv. Frane i u privatnim zbirkama.

Kartografska baština u Državnom arhivu u Zadru

Državni arhiv u Zadru jedan je od najvećih arhiva u Hrvatskoj, po obujmu građe odmah iza Hrvatskoga državnog arhiva sa sjedištem u Zagrebu. Osnovan je 1624. kad je generalni providur Francesco Molin po ovlaštenju mletačkoga Senata osnovao Arhiv

generalnog providura (Grgić 1964, Vidaković 2002). Taj je arhiv (*Archivio generalizio*) postao jezgra arhiva (*Archivio di Stato*) u kojem je kasnije okupljena i druga brojna raznovrsna arhivska građa koja se odnosi na Zadar, cijelu Dalmaciju, ali i neke susjedne regije koje su nekad administrativno činile dio Dalmacije, primjerice prostor kvarnerskih otoka u Hrvatskoj te Boke kotorske u Crnoj Gori. U suvremenom ustroju državne arhivske službe teritorijalna nadležnost Državnog arhiva u Zadru proteže se na području Zadarske i Ličko-senjske županije, a u njegovu je sastavu donedavno bio i Sabirni arhivski centar u Šibeniku koji je 2006. prerastao u samostalni Državni arhiv u Šibeniku.

U Državnom arhivu u Zadru čuva se više desetaka zbirke arhivskoga gradiva. Najstariji dokumenti potječu iz 10. st. Broj dokumenata rastao je postupno i kontinuirano od 14. st. , s time da je raznovrsnost građe veća, a arhivske zbirke cjelovitije u kasnijim stoljećima, zaključno s početkom 21. st. (Kolanović 2006).

Arhivske zbirke koje se čuvaju u Državnom arhivu u Zadru imaju neprocjenjivu važnost za razmatranje povijesno-geografskog razvitka cijele Hrvatske, a posebno za proučavanje prošlosti južnog dijela Hrvatske, odnosno Dalmacije. U arhivu se čuvaju i vrijedni izvori za proučavanje povijesti Bosne i Hercegovine, Crne Gore i Albanije. U njemu je već 1883. sabrano gradivo iz razdoblja mletačke uprave u Dalmaciji, počevši od srednjeg vijeka, u kontinuitetu od 1409. do 1797, godine. Krajem 19. st. i početkom 20. st. usustavljeno je gradivo iz razdoblja prve austrijske uprave u Dalmaciji (1797-1805), a zatim kratkotrajne francuske uprave (1806-1813) te druge austrijske uprave (1813-1918). Nažalost, malobrojni dokumenti sačuvani su iz razdoblja talijanske uprave (1918-1943), budući da je dio inkriminirajućih dokumenata uništen, a dio su talijanske vlasti otuđile prilikom povlačenja iz Zadra nakon kapitulacije u rujnu 1943. (Kolanović 2006).

Prema *Pregledu arhivskih fondova i zbirki Republike Hrvatske* (Kolanović 2006), sva građa Državnog arhiva u Zadru podijeljena je ovako:

- A. Upravne i javne službe
- B. Pravosuđe
- C. Vojne postrojbe, ustanove i organizacije
- D. Odgoj i obrazovanje
- E. Kultura, znanost i informiranje
- F. Zdravstvo i socijalne ustanove
- G. Gospodarstvo i bankarstvo
- H. Političke stranke, društveno-političke organizacije i sindikati
- I. Društva, udruge, udruženja

J. Vjerske ustanove

K. Vlastelinski, obiteljski i osobni arhivski fondovi

L. Zbirke izvornoga arhivskoga gradiva

M. Zbirke dopunskih preslika arhivskog gradiva

Navedena sistematizacija, iako se dalje dijeli prema povijesnim upravama nad Dalmacijom, odnosi se samo na osnovnu podjelu arhivskih gradiva pa iz nje nije moguće pratiti sadržaj pojedinih fondova i njima pripadajućih katastarskih planova ili drugih karata. Nešto detaljniju sistematizaciju sadrže interna arhivska pomagala (bilježnice, papiri), ali nažalost i takva vrsta sistematizacije najčešće sadrži samo podatke o opsegu (broj kutija, svežnjeva) nekog fonda i eventualno kratki opis. Međutim, i takvi interni opisi ne postoje za cjelokupnu arhivsku građu jer jedan dio građe nije uopće inventariziran pa je potpuno ili djelomično nedostupan.

Nažalost, sadržaj internih popisa nastalih u prvoj polovici 20. stoljeća nerijetko ne odgovara današnjem stanju prisutne arhivske građe jer je dio dokumenata, u nejasnim okolnostima iščezao (a među njima i Camociov izolar). Valja istaknuti da kartografski fondovi nisu primjereno katalogizirani što istraživačima kartografske baštine otežava rad. Jedini značajniji iskorak u katalogizaciji kartografske baštine učinjen je prilikom velike izložbe *Hrvatska na zemljopisnim kartama od 16. do 19. stoljeća u Državnom arhivu u Zadru* za koju je priređen i sveobuhvatan katalog (Magaš i dr. 1997).

Najveći broj starih karata čuva se u zbirci *Geografske i topografske karte Dalmacije i susjednih oblasti*. Naslov zbirke nije odgovarajući jer geografski pokriva znatno širi prostor. U zbirci se, naime, nalaze brojne karte cijele Hrvatske, pojedinih dijelova Europe i cijele Europe kao i cijeloga svijeta. U inventaru zbirke pojedinačno je navedeno 397 arhivskih kartografskih jedinica, s time da se pod jednom jedinicom nalazi i po više desetaka karata. Među tim kartama posebno valja istaknuti sljedeće naslove:

- Nicolas Sanson: *Coste de Dalmacie ou sont remarques les Places qui appartiennent a la Republ(i)que de Venise, a la Republ(i)que de Raguse, et au Grand Seign(e)r des Turqs tirée de divers Autheurs*, Paris, 1664
- Reiner i Joshua Ottens: *Nouvelle Carte Du Royaume de Dalmacie Divise en ses Comtes, Territoires, etc la Morlaquie, la Bosnie, et la Servie, Partie de la Hongrie, Croatie, Albanie, Istrie, & Roy.e de Naples*, Amsterdam, cca 1720
- Anonim: *Dissegno corografico della provinzia di Dalmazia*, Zadar, cca 1718
- Anonim: *Corografia dell' Inferior Provincia della Dalmazia, o sia Guida Itineraria indicando tutte le strade di comunicazione, e loro rispettive distanze dall' uno all' altro de*

principali luoghi, e specialmente di quelli, che più possono comprendersi nella Visita Generale, si di terra, che di mare, della Provincia medesima, con alcune altre coerenti nozioni etc, Zadar, cca 1758.

- Giuseppe Antonio Grandis: *Dissegno o' carta topografica della Dalmazia*, Zadar, 1781
- Pietro Santini: *Nouvelle Carte de la Partie Occidentale de Dalmatie, dressée sur les lieux*, Venezia, 1780
- Ludovico Furlanetto: *Nuova Carta Marittima del Golfo di Venezia con tutte le Isole e Scogli di Dalmazia, e delle Isole di Corfù, Cefalonia S. Maura, Zante Capo di Chiarenza, e Capo S. Maria, sino il Capo delle Colonne*, Venezia, 1784
- Melchiori, Francesco Zavoreo i Ludovico Furlanetto: *Nuova carta Topografica della Provincia di Dalmazia divisa ne suoi territori*, Venezia, 1787
- Franz Johann von Reilly: *Der Noerdliche Theil Des Koenigreichs Dalmatien*, Wien, cca 1790
- Francesco Zavoreo: *Carta della Dalmazia, Stato di Ragusa e Bocche di Cataro nella qualle sono disegnate tutte le strade fabricate. le incominciate, e le progettate per l'esercizio del 1811*, Zadar, 1811
- Ignaz Heyman: *General Charte der Illyrischen Provinz*, Wien, 1810
- Maximilian de Traux: *Carte von Dalmatien und dem Gebieth von Ragusa* Wien, 1810
Gaetano Palma: *Carte des Provinces Illyriennes Comprenant La Bosnie L' Herzegovine Le Monténero et quelques pays adjacens*, Trieste, 1812
- Istituto Geografico Militare: *Carta di Cabottaggio del Mare Adriatico disegnata ed incisa sotto la direzione dell' I. R. Stato Maggiore*, foglio I-XX, Milano 1822-1824.

Spomenuti zbir pomorskih karata Vojno-geografskog instituta iz Milana rijetka je edicija koju u Hrvatskoj posjeduju samo Državni arhiv u Zadru i Znanstvena knjižnica Zadar.

Uz navedene karte, u istoj se zbirci čuvaju i topografske karte pojedinih dijelova hrvatskoga obalnog prostora koje je u drugoj polovici 19. st. izradio Vojno-geografski institut iz Beča te topografske karte istoga prostora koje je izradio Vojno-geografski institut Italije u razdoblju između dva svjetska rata. Isto tako, u zbirci geografskih i topografskih karata nalaze se i brojne druge karte svijeta, Europe, Hrvatske, ali i pojedinih manjih dijelova hrvatske obale i otoka.

Brojem kataloških jedinica (535) i pojedinačnih karata (više tisuća) ističe se zbirka *Mape Grimani*. Ta zbirka obuhvaća karte, ponajviše katastarske skice i katastarske planove od početka 17. st. do kraja mletačke uprave u Dalmaciji, a neprikladno je nazvana prema Francescu Grimaniju, generalnom providuru Mletačke Dalmacije i Albanije od 1753. do

1756. Taj je upravitelj Dalmacije 1756. donio tzv. agrarni zakon, odnosno *Odredbu o uređenju zemljišnih odnosa u Dalmaciji* kojom su regulirani zemljišno-pravni odnosi na tlu novih posjeda Republike Venecije u dalmatinskom zaobalju (nakon ratova s Osmanlijskim Carstvom).¹ U tom kontekstu sastavljeni su dokumenti i prateći katastarski prikazi na kojima je, nakon parcijalne geodetske izmjere, dan kartografski pregled razgraničenja među zemljišnim posjedima. Izmjere na terenu provodili su ovlaštene mjernici (*agrimensore perito* ili *publico perito*) (Lapaine i Mirošević 2008) s namjerom ubiranja poreza, ali i vezivanja doseljenog morlačkog stanovništva uz zemlju i sedentarni način života (Slukan-Altić 2000). Javni mjernici su svaku izmjeru detaljno bilježili u pismima, njih 674, na temelju kojih je izrađivan katastar, a od velikog značaja su jer se odnose na pogranično područje između mletačkih i turskih posjeda u Dalmaciji gdje se granica često mijenjala.

U vezi su s Grimanijevim zakonskim odredbama, odobrenim i potvrđenim od strane mletačkog Senata, doista brojni kartografski prikazi, ali oni nisu jedini među više tisuća planova, karata i skica koje se odnose na prostor većeg dijela Dalmacije i koji kronološki obuhvaćaju znatno veće razdoblje od onoga vezanog uz Grimanijevu upravu i primjenu njegovih zakonskih odredbi. Osim katastarskih prikaza u tom arhivskom fondu zasebnu cjelinu čine *Kartografska zbirka obitelji Kurir* (Corir) s 239 katastarskih planova i zbirka *Katastri područja Imotski* sa 69 katarskih planova. Obje te zbirke rezultat su kartografske aktivnosti više pripadnika obitelji Corir koji su tijekom 18. i 19. st. radili na katarskim izmjerama u području Dalmatinske zagore (Pejdo i Lapaine 2010). Nije poznato zašto te dvije srodne zbirke nisu objedinjene. To je propušteno i u najnovijoj sistematizaciji arhivskih fondova za potrebe ARHiNET-a, mrežnoga informacijskog sustava za opis, obradu i upravljanje arhivskim gradivom Republike Hrvatske pa se glavni dio katarskih planova koje su izradili pripadnici obitelji Korir navodi pod imenom *Katastarske mape Dalmacije 18.-19. st.*

Uz katastarske planove iz *Zbirke Grimani*, *Kartografske zbirke obitelji Kurir* i zbirke *Katastri područja Imotski*, pojedini katastarski planovi nalaze se i u drugim arhivskim fondovima, a svojevrsni kronološki niz u odnosu na mletačko razdoblje čini zbirka *Katastarski planovi Dalmacije* iz razdoblja druge austrijske uprave, kada je, od 1823. do 1838., provedena sustavna katastarska izmjera cijele Dalmacije. U toj zbirci čuvaju se originali i preslici planova (oko 600) katastarskih općina iz cijelog područja austrijske

¹ Te su posjede u dalmatinskom zaobalju Mlečani nazivali *Aquisto nuovo* (veći dio Ravnih kotara, Dalmatinske Zagore te donjoneeretvanski kraj koji su zauzeti između 1683. i 1699.) i *Aquisto nuovissimo* (sjeveroistočni dio Dalmatinske Zagore s Imotskim krajem koji je zauzet os 1715. do 1718.). Usp. Raukar i dr. 1987, Antoljak 1994.

pokrajine Dalmacije. Međutim, najveći dio originala i prateće dokumentacije (operati, ekonomski opisi, zapisnici čestica i dr.) premješteni su u Split nakon formalnoga pripajanja Zadra Italiji u skladu s odredbama Rapalskog ugovora iz 1920. Ta arhivska kartografska građa iz Zadra, s onom iz Istre, objedinjena je u *Arhiv mapa za Istru i Dalmaciju* koja se čuva u Državnom arhivu u Splitu (Bajić-Žarko 2006). Na taj način okrnjena je izvorna zadarska katastarska zbirka, a njezino objedinjavanje nije provedeno ni nakon pripajanja Zadra Hrvatskoj nakon Drugoga svjetskog rata, pa ni nakon osamostaljenja Hrvatske 1991. godine.

Velik broj karata, a broj im do sada nije precizno utvrđen, čuva se u brojnim drugim zbirkama Državnog arhiva u Zadru (Magaš i dr. 1997). Među njima ističu se zbirke *Miscelanea* (unutar kojega se nalazi zbirka karata vojno-sanitarnog kordona između Dalmacije te osmanlijske Bosne i Hercegovine, koje su izrađene pod zapovjedništvom bojnika Taborovića), *Fond obitelji Lantana*, *Fond obitelji Borelli*, *Fond obitelji Benja Posedarski*, te brojni drugi obiteljski fondovi i fondovi samostana.

Nekoliko vrijednih atlasa kao i karte koje su objavljene u različitim znanstvenim i putopisnim djelima G. G. d'Herbersteina, D. Farlatija, A. Fortisa, M. L. Ruića, J. Lalvalléa i dr. čuvaju se u knjižnici Državnog arhiva u Zadru. Među atlasima poimenice treba istaknuti:

- Klaudije Ptolemej: *Geographia* (izdanje Giuseppea Moletija), Venezia, 1562
- Gerhard Mercator: *Atlas sive Cosmographicae Meditationes de Fabrica Mundi et Fabricati Figura*, Duisburg, 1595
- Vincenzo Maria Coronelli: *Corso Geografico Universale*, Venezia, 1692
- Vincenzo Maria Coronelli: *Mari, Golfi, Isole, Spiagge, Porti, Citta, ed altri Luoghi Dell'Istra, Quarner, Dalmazia, Albania, Epiro e Livadia*, Venezia, 1696
- Jean Jospeh Allezard: *Recueil De 163 des principaux Plans des Ports et Rades de la Mediterranée*, Geneva, 1804.

Kartografska baština u Znanstvenoj knjižnici Zadar

Znanstvena knjižnica Zadar jedna je od najvećih knjižnica u Hrvatskoj. Ima specifičan status jer je jedina među hrvatskim znanstvenim knjižnicama u vlasništvu lokalne zajednice, tj. Grada Zadra. Formalno, dakle, nije dio sveučilišne zajednice, premda je nedavnim potpisivanjem sporazuma između Grada Zadra, Sveučilišta u Zadru i Zadarske nadbiskupije započeo postupak funkcionalnog objedinjavanja knjižničnih fondova Znanstvene knjižnice Zadar, Sveučilišne knjižnice i Nadbiskupijske knjižnice u Zadru.

Znanstvena knjižnica Zadar osnovana je 1855. na temelju donacije Pietra Alessandra Paravije (1797-1857) pa je u skladu s time imenovana *Biblioteca Comunale Paravia* (Maštrović 1964, Galić 1969). Nakon Drugoga svjetskog rata knjižnica je preimenovana u Naučnu biblioteku, a 1992. djeluje pod sadašnjim imenom – Znanstvena knjižnica Zadar. U fondovima knjižnice čuva se oko 800 000 bibliografskih jedinica, s time da oko 1000 potječe još iz 16. st. Kartografska baština čuva se u *Zbirci zemljopisnih karata i atlasa* koja, po službenim podacima same Znanstvene knjižnice, posjeduje 2491 jedinicu. Među ostalim, u toj se zbirci čuvaju brojne karte i atlasi (Goldner i Lukačević 1989, Faričić i Goldner 2005) među kojima se ističu sljedeće:

- ❑ Benedetto Bordone: *Isolario di Benedetto Bordone Nel qual si ragiona di tutte l'Isole del Mondo*, Venezia, 1547
- ❑ Ioannes Sambucus (Janos Zsdtnboky): *Illyricum*, Vienna 1572
- ❑ Wolfgang Lazio (Wolfgang Lazius): *Carinthiae Dukatus et Goritiae Palatines*, u: Abraham Ortelius (Abraham Oertl): *Theatrum Orbis Terrarum*, Antwerpen, 1575
- ❑ Pietro Coppo: *Histriae tabula*, u: Abraham Ortelius (Abraham Oertl): *Theatrum Orbis Terrarum*, Antwerpen, 1575
- ❑ Natale Bonifacio: *Zarae et Sebenici descriptio*, u: Abraham Ortelius (Abraham Oertl): *Theatrum Orbis Terrarum*, Antwerpen, 1575
- ❑ Gerard Mercator (Gerhard Kremer): *Sclavonia, Croatia, Bosnia cum Dalmatiae Parte*, Amsterdam, 1630
- ❑ Giuseppe Rosaccio: *Zarra* (izvadak iz atlasa *Viaggio da Venetia a Constantinopoli per mare e per terra...*), Venezia, 1598
- ❑ Vincenzo Maria Coronelli: *Contado di Zara. Parte delta Dalmatia*, Venezia, 1688
- ❑ Nicolaes Visscher II: *Atlas minor sive geographia compendiosa qua orbis terrarum per paucas attamen novissimas tabulas ostenditur*, Amsterdam, 1683-1684
- ❑ Guillaume Sanson: [Atlas bez naslovnice], Amsterdam, oko 1720.
- ❑ Guillaume De L'Isle: [Atlas bez naslovnice], Amsterdam, 1739.
- ❑ Johann Baptist Homann (1663-1724) i Georg Matthaus Seutter (1678-1756): [Atlas bez naslovnice], Augsburg, sred. 18. st.
- ❑ Joseph Roux (1723-1793): *Receuil des Principaux Plans des Ports et Rades de la Mer Mediterranée*, Genova, 1779
- ❑ Antonio Zatta: *Atlante novissimo Illustrato ed Accresciuto sulle Osservazioni e Scoperte fatte dai piu recenti Geografi*, I-IV, Venezia, 1779-1785
- ❑ Giovanni Antonio Capellaris (1727-1807): *Carfa dell'Istria...*, Trieste, 1797

- 16. Vincenzo De Lucio: *Nuova carta del Mare Adriatico o sia Golfo di Venezia disegnata secondo l'ultime osservazioni Astronomiche e rilevi fatti sopra luogo con li dettagli delle coste*, Trieste, 1809

Uz navedene karte i atlase u knjižnici se čuva i nekoliko starih geografska djela u kojima se nalaze brojne geografske karte, i to:

- Filippo Ferrari: *Lexicon Geographicum*, Milano, 1627
- Jean Marie Bruyset: *Atlas des enfans ou nouvelle methode pour aprendre la Geographie*, Lyon, 1774
- Claudio Buffier: *Geografia universale*, Venezia, 1767.

Isto tako, brojne karte objavljene su u putopisima europskih znanstvenika, književnika, plemića i dr. koji su obilazeći istočnu obalu Jadrana bilježili geografska, etnografska i druga opažanja (Bukvić 2009).

Karte u ustanovama Zadarske nadbiskupije

Zadarska nadbiskupija drevna je crkvena upravno-teritorijalna jedinica čiji počeci sežu najkasnije u 4. st. kada se spominju prvi zadarski biskupi. Od 1154. biskupija je izdignuta na rang nadbiskupije, s tim da je Zadar tada ujedno postao i metropolitansko sjedište. Te upravne funkcije logično su nadopunjavanje osnivanjem odgojno-obrazovnih i kulturnih ustanova te ustrojem prvostolnog kaptola. Zadarska nadbiskupija je, dakle, bila snažan pokretač različitih znanstvenih i kulturnih aktivnosti na području srednjega hrvatskoga Jadrana. Obuhvat njezina djelovanja i utjecaja proširen je tijekom druge austrijske uprave, preciznije od 1828. do 1918. kada je Zadar bio središte dalmatinske crkvene pokrajine sa sufraganim biskupijama od Kvarnera do Boke kotorske. Za potrebe svećenika, bogoslova, sjemeništara i laika povezanih uz život Crkve, bilo je važno nabavljati knjižničnu građu koja je okupljena u dvije zasebne knjižnice – Knjižnicu stolnoga kaptola sv. Stošije i Nadbiskupijsku knjižnicu (izvorno vezanu uz zadarsku bogosloviju). Istodobno, prikupljani su raznovrsni spisi važni za svakidašnji život Nadbiskupije koja od 1828. obuhvaća i prostor dotadašnje Ninske biskupije. Oni su pohranjeni u Arhivu Zadarske nadbiskupije. Sveobuhvatno su sistematizirani i prikazani u *Vodiču Arhiva Zadarske nadbiskupije* (Modrić i Kolanović, 2013). U bogatom knjižničnom i arhivskom fondu nadbiskupijskih ustanova nalazi se više stotina karata, a među njima i nekoliko starih karata i atlasa. Iako te stare karte nisu brojne, vrijedan su dio zadarske povijesne kartografske baštine.

Coronellijevi globusi u Franjevačkom samostanu Sv. Frane

Franjevački samostan Sv. Frane u Zadru jedan je od najstarijih franjevačkih samostana u Hrvatskoj. Tradicija veže osnivanje tog samostana uz putovanje Franje Asiškog u Palestinu 1212. tijekom kojega se, sklanjajući se od nevremena, budući svetac zadržao u Zadru. Bez obzira na vjerodostojnost te tradicije, u dokumentima se samostan spominje već u prvoj polovici 13. st. (Škunca 2006). Samostan je sjedište Franjevačke provincije sv. Jeronima u Dalmaciji i Istri, sa samostanima od Rovinja i Pazina u Istri do Kotora u Crnoj Gori. U zadarskom franjevačkom samostanu stoljećima je razvijana kultura i znanost, a u njemu su djelovali i istaknuti teolozi i znanstvenici. Među njima valja istaknuti Jeronima Mascija koji je bio jedan od prvih provincijala (1272-1274) franjevačke provincije Sv. Jeronima, a kasnije je izabran za papu (pod imenom Nikola IV.), prvi među franjevcima.

U velikoj knjižnici samostana (Matijević 1964) s preko 60 000 knjižničnih jedinica čuvaju se i geografska djela s kartama, a na poseban način valja izdvojiti Coronellijeve globuse koji se nalaze u samostanskoj riznici. Radi se o terestričkom (zemaljskom) i celestijalnom (nebeskom) globusu iz 1696. godine. Nažalost, globusi su dijelom oštećeni, a restauracija nije provedena stručno tako da postoji problem u rekonstrukciji naslovne kartuše. Unatoč tome, ti globusi predstavljaju rijetkost i vrijedan su dio zadarske kartografske baštine.

Zaključak

Bogata kartografska baština koja se čuva u Zadru vrijedan je izvor za znanstvena istraživanja a ujedno pokazatelj kulturne i znanstvene tradicije jednoga od najvažnijih hrvatskih gradova. Budući da su stare karte, atlas i globusi iznimno važno kulturno dobro, potrebno je voditi brigu o njihovoj permanentnoj zaštiti koju valja obavljati usporedno s njihovim korištenjem u znanstvene, muzeološke i edukativne svrhe. Poradi toga neophodna je digitalizacija, i to barem onog dijela kartografske baštine koji se najčešće koristi i koja je najviše izložena različitim oblicima oštećenja. Dosadašnji postupci digitalizacije bili su parcijalni i, s obzirom na primijenjenu metodologiju, neujednačeni, ali postignuti su odgovarajući rezultati koje treba respektirati. Predlaže se stoga sistematizacija i katalogizacija kartografske baštine, a zatim i sustavna digitalizacija koja bi trebala osigurati dostupnost kvalitetnih digitalnih zapisa. S tehničkog aspekta na taj će se način korisnicima olakšati istraživanje, a s arhivističkog aspekta osjetljiva građa će se čuvati od trošenja i različitih oblika oštećivanja.

Literatura

- Antoljak, S. (1994). *Pregled hrvatske povijesti*, Split: Laus/Orbis.
- Bajić-Žarko, N. (2006). Arhiv mapa za Istru i Dalmaciju: katastar Dalmacije 1823.-1975., Zagreb: Hrvatski državni arhiv, Split: Državni arhiv u Splitu.
- Batović, A. (2009). *Zadar na Pariškoj mirovnoj konferenciji 1946. godine*, Zadar i okolica od Drugoga svjetskog rata do Domovinskog rata – Zbornik radova, Zadar: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Zadru i Sveučilište u Zadru, 40-55.
- Bukvić, M. (2009). *Zadar u stranim putopisima iz fonda Znanstvene knjižnice Zadar*, katalog izložbe, Zadar: Znanstvena knjižnica.
- Faričić, J., Goldner, M. (2005). *Katalog izložbe dijela starih geografskih karata i atlasa iz fonda Znanstvene knjižnice Zadar*, Zadar: Znanstvena knjižnica.
- Galić, P. (1969). *Povijest zadarskih knjižnica*, Zagreb: Društvo bibliotekara Hrvatske.
- Goldner, M., Lukačević, N. (1989). *Katalog zemljopisnih karata i atlasa do 1900. godine u fondu Naučne biblioteke u Zadru*, Zadar: Naučna biblioteka.
- Grgić, I. (1964). *Historijski arhiv u Zadru*, Zadar – Zbornik, Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, 659-668.
- Klaić, N., Petricioli, I. (1976). *Prošlost Zadra II. Zadar u srednjem vijeku*, Zadar: Filozofski fakultet Zadar.
- Kolanović, J. (2006.). *Pregled arhivskih fondova i zbirki Republike Hrvatske*, sv. 1, Zagreb: Hrvatski državni arhiv.
- Krasić, S. (1996). *Generalno učilište Dominikanskog reda ili Universitas Jadertina*, Zadar: Filozofski fakultet.
- Lapaine, M. ed. (2003). *Kartografija Zadra*, katalog izložbe, Zagreb: Hrvatsko kartografsko društvo.
- Lapaine, M. ed. (2007). *Pomorska kartografija*, katalog izložbe, Zagreb: Hrvatsko kartografsko društvo.
- Magaš, D., Dokoza, S., Martinović, S. (1997). *Hrvatska na zemljopisnim kartama od XVI. do XIX. stoljeća u Državnom arhivu u Zadru*, Zadar: Državni arhiv u Zadru.
- Magaš, D. (2009). *Prostorni razvoj Zadra 1945.-1991.*, Zadar i okolica od Drugoga svjetskog rata do Domovinskog rata – Zbornik radova, Zadar: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Zadru i Sveučilište u Zadru, 274-347.
- Magaš, D. (2013): *Geografija Hrvatske*, Samobor: Meridijani i Zadar: Sveučilište u Zadru.

- Marjanović, M. (1964). *Diplomatska borba za Zadar 1915-1922*, Zadar – Zbornik, Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, 271-299.
- Maštrović, V. (1964). *Naučna biblioteka u Zadru*, Zadar – Zbornik, Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, 695-700.
- Matijević, A. (1964). *Arhiv i knjižnica Franjevačkog samostana*, Zadar – Zbornik, Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, 669-677.
- Mirošević, L., Lapaine, M. (2008). *Letters of Chartered Land Surveyors at the State Archive in Zadar*, *Kartografija i geoinformacije*, 10, 28-47.
- Modrić, O., Kolanović, J. (2013.): *Vodič Arhiva Zadarske nadbiskupije*, Zadar: Državni arhiv u Zadru i Zadarska nadbiskupija.
- Pejdo, A., Lapaine, M. (2010.): Kartografska zbirka obitelji Kurir u Državnom arhivu u Zadru, *Kartografija i geoinformacije*, 9, 50-72.
- Peričić, Š. (2005). *Presjek kroz povijest Zadarske nadbiskupije*, Šematizam Zadarske nadbiskupije, Zadar: Zadarska nadbiskupija, 39-47
- Raukar, T., Petricioli, I., Švelec, F., Peričić, Š. (1987). *Prošlost Zadra III. Zadar pod mletačkom upravom*, Zadar: Narodni list i Filozofski fakultet Zadar.
- Samostan sv. Frane u Zadru*, spomenica prigodom slavljenja 700. obljetnice posvete bazilike-crkve, Zadar: Samostan sv. Frane u Zadru, 1980.
- Suić, M. (1981). *Prošlost Zadra I: Zadar u starom vijeku*, Zadar: Filozofski fakultet Zadar i Narodni list.
- Slukan-Altić, M. (2000): Povijest mletačkog katastra Dalmacije, *Arhivski vjesnik*, 43, 171-198.
- Škunca, S. J. (2006). *Povijesni pregled Franjevačke provincije Sv. Jeronima u Dalmaciji i Istri*, Zadar: Provincijalat Franjevačke provincije u Dalmaciji i Istri.
- Vidaković, J. (2002). *Državni arhiv u Zadru 1624 - 1970 (prikupljanje i zaštita arhivalija)*, Zagreb: Hrvatsko komunikološko društvo i Nonacom.

KATALOG EKSPONATA

Među više tisuća karata i kartama srodnih prikaza iz zadarskih arhiva i knjižnica odabrano je 30 karata, atlasa i globusa koji možda najbolje oslikavaju razvoj kartografije tijekom prošlosti i predstavljaju reprezentativna postignuća starih europskih i hrvatskih kartografa. Radi se, dakle, o izboru starih karata koji će, nadamo se, popularizirati kartografiju kao istaknutu znanost i umijeće na dodiru geografije i geodezije te privući zainteresirane za proučavanje toga važnog dijela kulturne baštine. Svaka je izložba karata svojevrsni festival kartografije pa se nadamo da će posjetitelji izložbe proučavanjem eksponata ući, kroz širom otvorena vrata, u čudesni svijet kartografije.

Državni arhiv u Zadru

Giuseppe Moleti, *Evropae Tabvla V*, Geographia Cl. Ptolemaei Alexandrini, Venezia, 1562., Knjižnica, sign. IV. B. 63

Geografiju Klaudija Ptolemeja za tisak su priredili brojni renesansni geografi i izdavači. Jedno od takvih je i ono koje je uredio Giuseppe Moleti. U tom djelu objavljena je i *Peta karta Europe* na kojoj je prikazan današnji prostor Hrvatske. Iako se radi o karti tiskanoj u drugoj polovini 16. st., na njoj su prikazana Ptolemejeva geografska znanja o antičkom Iliriku, i to u 2. st. Prema tome, ovaj kartografski izvor izvrsna je osnova za proučavanje antičke geografije.

Gerardus Mercator, *Sclavonia, Croatia, Bosnia cum Dalmatiae Parte, Italiae, Scaloniae et Graeciae tabulae geographicae*, Duisburg, 1589., Knjižnica, sign. II. a. 4

Kartu hrvatskih zemalja znameniti flamanski kartograf G. Mercator objavio je 1589., a ista je karta 1602. uvrštena u cjelovito izdanje djela *Atlas sive cosmographie meditationes de fabrica mundi et fabricati figura*, koji je postumno objavio njegov sin Rumold. To je prva zbirka karata koja je imala naslov „atlas“. Mercatorov atlas, a s time i kartu Hrvatske nakon 1602. objavljivali su brojni nizozemski kartografi. Karta Hrvatske je privlačila osobitu pozornost jer je prikazivala aktualnu tursko-kršćansku bojišnicu te razgraničenje hrvatskih povijesnih pokrajina. Kartografskom autoritetu potkrala se i velika greška: Zagreb je prikazao dva puta – kao *Agram* i kao *Zagrabia* jer je, očito, raspolagao različitim, izvorima koje nije kritički sučelio.

Stefano Scolari (izdavač), [*Karta Sjevernoga hrvatskog primorja i dijela sjeverne Dalmacije*], Venezia, kraj 16. / početak 17. st., Geografske i topografske karte Dalmacije, sign. 108.

Karta Sjevernoga hrvatskog primorja i dijela sjeverne Dalmacije jedinstveno je postignuće renesansne kartografije. Rezultat je rada kartografa koji je optimalno balansirao između obilja geografskih podataka i ograničenih mogućnosti tadašnje kartografske tehnike. Kartu je tiskao mletački izdavač Scolari, a pripada nizu karata sličnoga sadržaja među kojima neke kao autor potpisuje Franco Valleggio.

D. D. Garsogani, *Vale di Santa Evfemia*, Zadar, 1610., Mape Grimani, br. 290

Javni mjernik Garsogani izradio je detaljan katastarsko-topografski prikaz Sutomišćice na otoku Ugljanu. Početkom 17. st. Sutomišćica je bila najvažnije i brojem stanovnika najveće naselje na Ugljanu. Po Garsoganijevoj karti to je bio prostor intenzivnih gospodarskih aktivnosti, ponajprije poljoprivrede, ribolova i proizvodnje soli. Te su djelatnosti, uz ostalo, zasnivale na vrjednovanju plodnoga tla razvijenog na dolomitima te pojavama slatke vode, na nekoliko mjesta kaptirane u zdencima. Razvoju pomorstva, posebno ribarstva, pogodovala je prostrana Sutomiška vala, najveća na sjeveroistočnoj strani otoka Ugljana.

Vicenzo Maria Coronelli, *Disegno topografico del Canale di Cattaro*, u: Mari, Golfi, Isole, Spiagge, Porti, Citta, Fortezze, Ed altri Luoghi Dell'Istria, Quarner, Dalmazia, Albania, Epiro, e Livadia (III. Parte dello Stato Veneto), Venezia, 1688., Knjižnica, sign. II. A*

Službeni kartograf Mletačke Republike V. M. Coronelli izradio je više stotina karata, brojne atlase i druga geografska djela. Na mnogim Coronellijevim kartama prikazan je prostor Hrvatske. Te su karte kvalitetom i bogatim sadržajem bile vrhunac dotadašnjih predodžbi Hrvatske. Tako je i s kartom Boke kotorske. Ta je karta prvorazredan izvor za historijsko-geografska istraživanja, a ujedno je pravo umjetničko ostvarenje. Coronelli je osobitu pozornost usmjerio na vertikalno raščlanjen reljef koji je prevladavajući geografski element krajolika tog dijela Dalmacije. Boka kotorska je, naime, u vrijeme izrade te karte bila sastavni dio Dalmacije, na što, uz ostalo, jasno ukazuje natpis preko cijelog polja karte: *Parte della Dalmatia*.

Nepoznati autor, *Dissegno corografico della provincia di Dalmazia*, Zadar (?), oko 1718., Geografske i topografske karte Dalmacije, sign. 6

Topografska karta primorskog dijela Hrvatske, obuhvaćenog horonimom Dalmacija, predstavlja iskorak u odnosu na Coronellijevu kartu istoga prostora. Brojni vjerodostojno prikazani detalji obalne crte i mnoštvo toponima ukazuju na to da je karta nastala na temelju neposrednoga terenskog prikupljanja podataka. Motiv za izradu karte zacijelo je bilo novo političko-geografsko stanje nakon širenja mletačkog posjeda na hrvatskoj obali u okviru mletačko-osmanlijskog sukoba s kraja 17. i početka 18. st. Karta koja se okvirno datira u 1718. skoro cijelo stoljeće bila je predložak za izradu topografskih karata Dalmacije koje su izrađivane u Veneciji i Zadru pa bi se moglo reći da je „konkurirala“ Coronellijevim geografskim kartama.

Giuseppe Antonio Grandis, *Dissegno o' carta topografica della Dalmazia*, Zadar, 1781., Geografske i topografske karte Dalmacije, sign. 321

Grandis je većinom preuzeo geografsku građu s topografske karte iz 1718., s tim da je smanjio prostorni obuhvat pa je pod imenom Dalmacije prikazao istoimenu prostornu jedinicu pod mletačkom upravom, dakle područje bez Istre i Kvarnera. U odnosu na predložak iz 1718. Grandis je bojom i sjenčanjem pokušao postići efekt trodimenzionalnosti prikazanog reljefa što je, uz ostalo, pridonijelo estetskoj vrijednosti karte.

Francesco Gironci, *Dissegno Topografico di uno porozione d'Isole e Scogli spettanti rispettivamente alla giurisdizione di Zara e Sebenico*, Zadar, 1783., Misc. 124, Poz. 2, L. 1

Na karti je prikazan usitnjen i raspršen arhipelag koji čini oko 150 kornatskih i šibenskih otoka, otočića i grebena. To je kvalitetom i brojem geografskih imena najiscrpniji kartografski izvor prostornih podataka sve do objavljivanja prvih modernih pomorskih i topografskih karata u prvoj polovini 19. st. Uz rub glavnog polja karte nalaze se i detaljniji prikazi Male Proverse, Tarca s Toretom i Piškere, ključnih geografskih objekata u kornatskom otočju.

Lodovico Furlanetto (izdavač), *Nuova Carta Marittima del Golfo di Venezia con tutte le Isole e Scogli di Dalmazia, e delle Isole di Corfù, Ceffalonia S. Maura, Zante Capo di Chiarenza, e Capo S. Maria, sino il Capo delle Colonne*, Venezia, 1784., Geografske i topografske karte Dalmacije, sign. 41

Unatoč obećavajućem naslovu „Nova pomorska karta...“ nije postignut značajniji napredak u odnosu na starija pomorsko-kartografska postignuća. Izgled obalne crte kopna i pojedinih otoka nije mnogo bolji od onoga na srednjovjekovnim portulanskim kartama. Jedina novost jesu označene dubine mora. To je neobičan korak unazad u odnosu na istodobne topografske karte s obzirom na to da je do tada na pomorskim kartama područje otoka i kopnene obale bio redovito prikazivano kvalitetnije.

Melchiori, Zavoreo i Furlanetto, *Nuova carta Topografica della Provincia di Dalmazia divisa ne suoi territori*, Venezia, 1787., Geografske i topografske karte Dalmacije, sign. 345

Nova topografska karta Dalmacije podijeljene na pojedine upravno-teritorijalne cjeline ne daje mnogo novih podataka u odnosu na kartu koju je nekoliko godina ranije izradio G. A. Grandis. No, ova karta je, za razliku od rukopisne Grandisove karte, tiskana pa je broj očuvanih primjeraka ali i njezin odjek bio veći. Karta ukazuje na suradnju zadarskoga kartografa F. Zavorea s mletačkim izdavačima.

Frane Zavoreo, *Dissegno topografico della salle di Pago, Zadar, 1808.*, Mape Grimani, Sign. 295

Zavoreova karta paških solana izvrstan je i detaljima bogat prikaz gospodarski najvažnijeg dijela otoka Paga. Paška solana stoljećima je bilo vodeće područje proizvodnje morske soli na hrvatskoj obali, što je utjecalo na društveno-gospodarski napredak grada Paga i susjednih paških naselja. Proizvodnja soli u mnoštvu malih kristalizacijskih bazena oblikovala je specifičan kulturni krajolik koji je umnogome obogatio krajobrazni mozaik najvećega sjevernodalmatinskog otoka.

Frane Zavoreo, *Carta della Dalmazia, Stato di Ragusa e Bocche di Cataro nella quale sono disegnate tutte le strade fabricate. le incominciate, e le progettate per l'esercizio del 1811*, Zadar, 1811., Geografske i topografske karte Dalmacije, sign. 5

Ostvarenje kartografske radionice F. Zavorea iz 1811. u pogledu inovacija nije na razini karte paških solana. Međutim, Zavoreo je, kao jedan od posljednjih pripadnika stare kartografske škole, one koja je prethodila institucionalizaciji kartografije, pokušao dati najbolji mogući prikaz Dalmacije. Karta je sadržajem skoro identična Grandisovoj karti istoga prostora, s time što je Zavoreo kvalitetnije pokušao predočiti trodimenzionalnost reljefnih oblika.

I. R. Istituto Geografico Militare di Milano, *Carta di cabottaggio del Mare Adriatico*, Milano, 1822.-1824., Geografske i topografske karte Dalmacije, sign. 76/A, list VII

Pomorske karte iz edicije *Carta di Cabottaggio del Mare Adriatico* prekretnica su u kartografiranju Jadrana. Rezultat su prve sveobuhvatne hidrografske izmjere Jadrana i odraz su korijenite promjene u geografskoj grafičkoj vizualizaciji sjeveroistočne obale Jadrana. S njima je započeo razvoj suvremene kartografije hrvatskoga jadranskog prostora. Gotovo istodobno počela je geodetska i katastarska izmjera Dalmacije (od 1823. do 1838.) na osnovi odredbi Naredbe o uvođenju stabilnog katastra austrijskog cara Franje I. od 23. prosinca 1817. Na temelju tih izmjera izrađene su prve moderne katastarske karte (objavljivane od 1824.), a zatim i topografske karte. Na VII. listu detaljno je i s velikim brojem toponima prikazan velik dio zadarskog akvatorija.

Znanstvena knjižnica u Zadru

Benedetto Bordone, *Isolario di Benedetto Bordone Nel qual si ragiona di tutte l'Isole del mondo, con li lor nomi antichi & moderni, historie, fauole, & modi del loro viuere, & in qual parte del mare stanno, & in qual parallelo & clima giaciono*, Venezia, 1547. sign. 27317 R 317. / 1325 R 76.

U izolaru (otočniku) B. Bordonea, koji se smatra prvim sveobuhvatnim djelom te vrste, prostor Hrvatske (*Schiavonia*) prikazan je na šest karata, i to na preglednoj karti Europe i Sjeverne Afrike te regionalnim kartama Kvarnera i zadarske otočne skupine, istočne obale Istre, Srednje Dalmacije, srednjodalmatinskih otoka i južnodalmatinskoga otočnog prostora.

Ioannes Sambucus (kod A. Ortelius), *Illyricum*, *Theatrum Orbis Terrarum*, Wien, 1572., Sign. GK S-3

Sambucusovu kartu Ilirika objavio je u velikom geografsko-kartografskom kompendiju *Theatrum Orbis Terrarum* nizozemski kartograf Abraham Ortelius. Na poleđini 103. atlasnog lista Ortelius je dao geografski prikaz Ilirika. Na karti Ilirika Sambucus je dao prikaz zapadnog dijela povijesnog Ilirika, koji čine Hrvatska, Slavonija, Dalmacija i Bosna. Sjevernije od tog prostora dao je cjelovit prikaz današnjeg područja Slovenije te rubne dijelove Austrije i Mađarske. Razvidno je da je autor znatno bolje poznao kontinentalnu unutrašnjost

Ilirika, a manje hrvatsku obalu. Očito nije poznao istodobne ili starije talijanske karte hrvatskoga primorskog prostora. Znakovito je da Sambucus Jadransko more naziva *Sinus Hadriaticus*, a ne mareonimom *Golfo di Venezia* kako su taj dio Sredozemnog mora pod mletačkim utjecajem imenovali skoro svi europski kartografi.

Giuseppe Rosaccio, *Zarra*, Venezia, 1598., Sign. GK D-12 /Dimenzije 17 cm × 10 cm/

Rosacciova veduta Zadra neobično je siromašna sadržajem u usporedbi s vedutama ostalih hrvatskih primorskih gradova. Zacijelo su geografi i kartografi u Veneciji imali detaljnu predodžbu glavnoga grada Dalmacije, a ne samo uopćenu viziju gradskih zidina. Zanimljiv je, međutim, prikaz premoštenog kanala koji je grad odvajao od obližnjeg kopna.

Pierre Du Val, *Les Tables de Geographie reduites en un Jeu De Cartes par P. Du-Val Geographe du Roy* / Cordier sculp.. Paris, 1669. Sign. 1820 R-34

Zanimljivo ostvarenje istaknutoga francuskog geografa i kartografa jesu karte za poker. Na njima su dani kratki geografski opisi pojedinih kontinenata i država. Oni odražavaju tadašnje spoznaje o svijetu, naravno s francuskoga motrišta, pa je, primjerice karta koja ima funkciju „kralja“ ona na kojoj je opisana Francuska.

Frederick de Wit, *Regni Hungariae: et Regionum, quae ei quondam fuere unitae, ut Transylvaniae, Valachiae, Moldaviae, Serviae, Romaniae, Bulgariae, Bessarabiae, Croatiae, Bosniae, Dalmatiae, Sclavoniae, Morlachiae, Ragusanae Republica, Maximaeq Partis Danubii Fluminis Novissima delineato*, u: Nicolaes Visscher, *Atlas minor, sive geographia compendiosa qua orbis terrarum per paucos...*, Amsterdam, 1688., Sign. 13987-A

Obitelj Visscher prednjačila je u nizozemskoj kartografiji druge polovice 17. st. pa su njihovi atlasi prodavani širom Europe. U atlasu koji je N. Visscher II publicirao u nekoliko izdanja krajem 17. st., unatoč naslovu ("Mali atlas") na velikom su atlasnom formatu prikazani svijet, posebno dotad poznati kontinenti te iscrpno pojedine regije Europe. Na karti Ugarske i susjednih regija, koju je izradio njegov zemljak Frederick de Wit, dan je dosta dobar prikaz Hrvatske.

Vincenzo Maria Coronelli, *Contado di Zara: parte della Dalmatia*, Venezia, 1688., Sign. 212162 GK S – 2

Franjevac konventualac, službeni kartograf Mletačke Republike i osnivač geografskog društva *Accademia Cosmografia degli Argonauti* V. M. Coronelli kartu zadarske regije objavio je u nekoliko svojih atlasa i izolara, počevši od *Isolario del Atlante Veneto*. Ova je karta, uz njegovu kartu Dubrovačke Republike i Boke kotorske, najdetaljniji i kvalitetom najbolji kartografski prikaz nekog dijela Hrvatske u usporedbi sa svim dotadašnjim kartama te kartama Coronellijevih suvremenika. Bogatiji se sadržaj nalazi tek na topografskim kartama 18. st. Mnoštvo toponima i zanimljivih povijesno-geografskih bilješki čine ovu kartu nezaobilaznim objektom istraživanja geografa, povjesničara, onomastičara i sl. Uz ostalo, zabilježio je najbogatije hrvatsko lovište male plave ribe u dugootočko-kornatskom akvatoriju (*Pesce di Zara*) kao i činjenicu da se u žirajskim vodama nalaze bogata lovišta srdela i nalazišta koralja.

Guillaume Sanson, *Mappe-monde géo-hydrographique ou description générale du globe terrestre et aquatique en deux plans-hémisphères*, [Atlas bez naslova], Amsterdam, oko 1720., Sign. GA 9930-A

Ovaj atlas je, po svoj prilici, jedno od izdanja koje su izvorno priredili Nicolas Sanson i njegov sin Guillaume Sanson, a tiskali su ga Johannes Covens (1697.-1774.) i Cornelis Mortier (1699.-1783.) u Amsterdamu. Karte koje su izrađivali članovi obitelji Sanson pripadaju samom vrhu europske kartografske baštine.

Na 1. atlasnom listu, na „geografsko-hidrografskoj karti“ prikazan je cijeli svijet, i to na dvije hemisfere u kružnom polju azimutne projekcije, podijeljene početnim meridijanom kanarskog otoka Ferroa i pripadajućim antimeridijanom. Na manjim kartama prikazani su i neki astronomsko-geografski odnosi Zemlje i Sunca. Znakovit je, uz ostalo, dosta dobar prikaz Australije, koji je izrađen znatno prije Cookovih putovanja i otkrića.

Giovanni Antonio Capellaris, *Carta dell'Istria rivveduta...* Trieste, 1797. Sign. 9645 GK D-21

Inženjer G. A. Capellaris je na topografskoj karti Istre dao detaljan kartografski prikaz najvećega hrvatskog poluotoka. Ovaj rad nije originalan jer se radi o poboljšanoj inačici nešto starijeg prikaza Istre Kopranina G. Valle (1792.). Osim detaljnog prikaza relevantnih geografskih značajki istarskog poluotoka (reljef, naselja, prometnice, vode i sl.) dan je i panoramski prikaz pulske lake s istaknutim crtežima Augustovog hrama i Arene.

Vicenzo De Lucio, *Nuova carta del Mar Adriatico ossia Golfo di Venezia*, izdavač Giovanni Orlandini Trieste, 1809., Sign. GK D-20 / sign. 15188 GKD-20

Iako ova karta u naslovu nose odrednicu „nova“, svojim sadržajem (oblici obalne crte, prikaz otoka i sl.) čini inačicu starijih portulanskih karata Jadrana. Jedina prava novina jesu označene vrijednosti dubina mora (najvjerojatnije u hvatima). Uz preglednu kartu Jadrana, autor uz rub daje manje karte užeg prostora i planove luka izrađene u krupnijem mjerilu. Uz ostalo, detaljnije su prikazani zadarski akvatorij, dubrovački akvatorij, Korčulanski kanal, zapadni dio otoka Hvara te zapadna obala Istre. Očito je autor te dijelove istočne obale Jadrana smatrao osobito važnim za terestričku navigaciju.

Giuseppe Rieger, *Panorama della Costa e delle Isole di Dalmazia nei viaggi dei Piroscafi del Lloyd Austriaco*, Trieste, 1850., Sign. 23217-79-5-1

Tršćanski akvarelist Rieger izradio je, po narudžbi broderske tvrtke Austrijski Lloyd, panoramski prikaz hrvatske obale koji nije samo umjetničko ostvarenje već i izvrstan prikaz koji vjerno, gotovo poput fotografije, vodi pomorce i putnike kroz razveden i geografski vrlo raznolik akvatorij otoka i obale kopna. To je djelo iscrpno monografski obradio Mithad Kozličić, jedan od vodećih hrvatskih povjesničara kartografije. Panorama je duga oko 11 m, a na izložbi je predstavljen dio koji čine tri isječka na kojima su prikazani Zadar i neposredna okolica.

Biblioteka Stolnog kaptola Sv. Stošije

Giuseppe Antonio Grandis, katastarske karte uvezane u obliku „atlasa“ koju čine dva dijela:

- 1) *Coppia in parte dal Dissegno, e Catastico del Territorio di Nona formato l'anno 1675...*, Zadar, 5. svibnja 1779., Sign. 1913 (9 karata s tumačem)
- 2) *Coppia in parte estratta dal Dissegno, e Cattastico del Territorio di Nona, formato l'anno 1675*, Zadar, 10. svibnja 1779. (10 karata s tumačem)

Tijekom izrade kopije katastarskog plana dominikanskih posjeda na teritoriju drevne ninske općine zadarski javni mjernik i kartograf Grandis nije obavio samo rutinski posao, već je svaki pojedini isječak obogatio raskošnim crtežom kompasne ruže i grafičkog mjerila karte. Umjetničko oblikovanje karata nije narušilo njihovu osnovnu obavijesnu funkciju jer su položaji, površine i vrste pojedinih čestica ucrtani besprijekorno. Karte su uvezane u knjižicu u kojoj svaki kartografski prikaz prati i odgovarajući tumač.

Antonio Zatta, *La Turchia d' Europea, Venezia*, 1799., u: *Nuovo Atlante, Venezia*, 1801., Sign. 324

Mletački kartograf Antonio Zatta poznat je po četverotomnom atlasu *Atlante novissimo Illustrate ed Accresciuto sulle Osservazioni e Scoperte fatte dai pia recenti Geografi* u kojem je objavio svoje karte ali i karte brojnih drugih istaknutih kartografa. Manje je poznat njegov džepni školski atlas *Nuovo Atlante* u kojemu je Zatta dao prikaz cijeloga svijeta, većih kontinentalnih cjelina te brojnih europskih regija. Hrvatska je prikazana na karti europskog dijela Osmanlijskog Carstva.

Knjižnica Zadarske nadbiskupije

Augusto Fornari, *Pianta della Città di Roma*, Roma, 1864. (dopunjeno izdanje iz 1868.)

Posve je logično da Zadarska nadbiskupija posjeduje planove grada Rima, sjedišta poglavara Katoličke Crkve i brojnih crkvenih ustanova. To je grad u koji su zadarski svećenici odlazili na školovanje, na hodočašća te na

druge zadaće. Fornarijev plan prikazuje Rim u vremenu koje je neposredno prethodilo krupnim političkim i društveno-gospodarskim promjenama koje su umnogome utjecale na fizionomsku i funkcionalnu preobrazbu Rima. Vječni grad je 1871. prestao biti glavni grad Papinske Države, a postao je središte novoosnovane Kraljevine Italije.

Arhiv Zadarske nadbiskupije

Nepoznati autor, *Carta topografica del Territorio tanto spirituale quanto temporale della Citta di Nona*, Zadar, 1675.

Ninska biskupija osnovana je najkasnije u 9. st. i bila je jedno od jezgri iz kojih se širilo kršćanstvo u novoosnovanu hrvatsku državu. Otud i veliko značenje ninskih biskupa u srednjovjekovnoj hrvatskoj prošlosti, a s tim i velik prostorni obuhvat Ninske biskupije koja se prostirala na cijelom prostoru Ravnih kotara i velikom dijelu Bukovice i južnoga Velebita. U vrijeme osmanlijskih osvajanja Nin i Ninska biskupija doživjeli su strahovita razaranja. Tijekom 17. st., kada je izrađena karta ninske svjetovne i crkvene upravno-teritorijalne jedinice, područje biskupije je postupno obnavljano, ali više nije dostiglo nekadašnje značenje u društveno-gospodarskom sustavu zadarske regije.

Pietro Ganassa, [*Katastarska skica posjeda menze Ninske biskupije u Podvršju pokraj Ljupča*], Zadar, 1756.

Javni mjernik P. Ganassa izradio je po nalogu ninskog biskupa katastarsku skicu na temelju podataka koje su mu dali ražanački župnik i „starci“, stanovnici Podvršja pokra Ljupča, koji su trebali potvrditi toponime na posjedu ninske biskupijske menze. Na karti su prikazani brojni geografski objekti, primjerice potok Krneza, Ljubačka vala, Ljubač, crkva sv. Ivana u Ljubačkim Stanovima, izvori vode i dr.

Samostan sv. Frane

Vincenzo Maria Coronelli, [*Terestrički globus*], Venezia, kraj 17. st.

V. M. Coronelli bio je pravi majstor izrade globusa, kartografskih prikaza Zemlje na umanjenom modelu u obliku kugle. Uz više desetaka globusa, među kojima su bili i oni posvećeni vodećim europskim vladarima druge polovine 17. st., Coronelli je napisao i knjigu o globusima (*Libro dei Globi*). Stoga nije neobično da se međunarodno društvo za istraživanje globusa osnovano u Beču 1952. nazvano upravo po tom mletačkom kartografu (*International Coronelli Society for the Study of Globes*). U Franjevačkom samostanu sv. Frane čuva se Coronellijev globus s kraja 17. st. Taj globus na najbolji način zrcali domet velikih geografskih otkrića te stupanj tadašnjih geografskih spoznaja o Zemlji.

Vincenzo Maria Coronelli, [*Nebeski globus*], Venezia, kraj 17. st

Na globusima se, osim Zemlje, mogu prikazivati druga nebeska tijela, kao i cijela nebeska sfera na koju se sa Zemlje projiciraju nebeska tijela. Na nebeskoj sferi astronomi i astrolozi razlikuju brojna zvijezda, a to su zapravo imaginarni likovi koje tvore skupine zvijezda povezane zamišljenim crtama. Na nebeskom globusu Coronelli je, poput brojnih renesansnih i baroknih umjetnika i astronoma, zvijezda raskošno oblikovao tako da slične životinjama, mitološkim bićima i ljudima kako se oni zamišljaju ili doživljavaju u prirodi ili u neograničenom mitološkom imaginariju. Promatrač sa Zemlje treba biti vrlo maštovit da takve likove doista ugleda na nebu.